

BENGÜ TAŞLAR

Köl Tigin Bengü Taşı

(Metin, bazı küçük değişiklikler yapılarak Prof. Muharrem Ergin neşrinden alındı.)

GÜNEY CEPHESİ

1. Tengri teg tengride bolmış Türk Bilge Kağan bu ödke olurtum. Sabimin tüketi eşidgil. Ulayu ini yigünüm oğlanım biriki oğuşum budunum biriye şad apat begler yırıya tarkat buyruk begler Otuz (Tatar ...) 2. Tokuz Oğuz begleri budunı bu sabimin edgüti eşid katığdı tmgla:

İlgerü kün togsık(k)a birigerü kün ortusmgaru kurıgaru kün batsıkmga yırıgaru tün ortusmgaru anda içreki budun (kop) m(ang)a k(örür). (Bunç)a budun 3. kop itdim. Ol amtı anyığ yok. Türk kağan Ötüken yış olursar ilte bung yok.

İlgerü Şantung yazıka tegi süledim, taluyka kiçig tegmedim. Birigerü Tokuz Ersinke tegi sü ledim, Tüpütke kiçig (teg)medim. Kurıgaru Yinçü ög(üz) 4. keçe Temir Kapıgka tegi süledim. Yırıgaru Yir Bayırku yiringe tegi süledim. Bunca yirke tegi yoritdim. Ötüken yışda yig idi yok ermiş. İl tutsık yir Ötüken yış ermiş.

Bu yir de olurup Tabğaç budun birle 5. tüzöldüm. Altun kümüş **işgiti** kutay bungsuz anca birür. Tabğaç budun sabi süçig ağısı yımşak ermiş. Süçig sabm yımşak ağın arıp irak budunuğ anca yagutur ermiş. Yaguru kondukda kisre anyıg bilig anda öyür ermiş. 6. Edgü bilge kişig edgü alp kişig yontmaz ermiş. Bir kişi yangılsar oğuşı budunı bişükinge tegi kıdmaz ermiş. Süçig sabinga yımşak ağısmga arturup öküş Türk budun öltüg. Türk budun ölsiking. Biriye Çoğay yış Tögültün 7. yazı konaym tiser Türk budun ölsikig.

Anda anyığ kişi anca boşğurur ermiş: Irak erser yablak ağı birür, yağuk erser edgü ağı birür tip anca boşğurur ermiş. Bilig bilmez kişi ol sabığ alıp yağuru barıp öküş kişi öltüg. 8. Ol yirgerü barsar Türk budun ölteçi sen. Ötüken yir olurup arkış tırkiş isar neng benguğ yok. Ötüken yış olursar benggü il tuta olurtaçı sen.

Türk budun tokurkak sen. Açsık tosık örmez sen. Bir todsar açsık ömez sen. Antağingm 9. üçün igidmiş kağaningm sabin almatm yir sayu bardığ. Kop anda alkıntığ, arılığ. Anda kalmışı yir sayu kop toru ölü yoriyur ertig. Tengri yarlıkadukm üçün (ö)züm kutum bar üçün kağan olurtum. Kağan olurup 10. yok çığany budunuğ kop kub-

1. T_{ann} gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan bu devirde tahta oturdum.

Sözümü sonuna kadar dinle!

Önce kardeşlerim, çocuklarım! Sonra, bütün soyum, milletim! Güneydeki şadlar, apalar; ku zeydeki tarkanlar, buyruk begler! Otuz Tatar... 2. Dokuz Oğuz beğleri, milleti! Bu sözümü iyice işit, iyice dinle!

Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına kadar; batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar... Bu alan içindeki millet hep bana bağlıdır. Bunca milleti 3. hep düzenledim. Artık kötülük yok ve Türk kağanı Ötüken ormanında oturdukça ülkede sıkıntı olmayacak.

Doğuda Şantung ovasına kadar ordu yürüttüm; neredeyse denize ulaşacaktım. Güneyde Dokuz Ersin'e kadar ordu yürüttüm; neredeyse Tibet'e varacaktım. Batıda İnci ırmağını 4. geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu yürüttüm. Kuzeyde Yir Bayırku yerine kadar ordu yürüttüm. Bunca yere kadar yürüttüm, Ötüken ormanından iyisi yokmuş, il tutacak yer Ötüken ormanı imiş. Burada oturup Çin milleti ile 5. müttefik oldum. Altını, gümüşü, ipeği, ipeklili sıkıntısızca veren Çin milletinin sözü tatlı, ipeklisi yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipekleyle kandırıp uzak kavimleri yaklaştırmış. Yaklaştırdıktan sonra kötülük yayılmış. 6. Çok bilgili kişiyi, çok yiğit kişiyi yürütmezmiş. Bir kişi yanılıp aldansa soyunu ve kavmini beşiğine kadar yok edermiş. Tatlı sözüne, yumuşak ipeklisine aldanıp Türk milleti, çok öldün! Türk milleti, öleceksin! Güneyde Çoğay ormanına ve Tögültün 7. ovasına konayım dersin Türk milleti öleceksin!

Orada kötü kişiler şöyle haber yayarmış. Uzakta olana kötü mal veriyor, yakında olana iyi mal veriyor diye haber yayarmış. Bilgi bilmez kişi! O haberi alıp yakma giderek çok öldün! 8. Oraya doğru gidersen Türk milleti, daha çok öleceksin! Ötüken yerinde oturup kervan gönderirsen hiçbir sıkıntın olmayacak. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın.

Türk milleti! Tokluğa alışksın. Açlık tokluk düşünmezsin. Bir doysan artık açlık düşünmezsin. Böyle olduğun 9. için seni beslemiş olan kağanın sözünü beklemeden her yere gittin. Oralarda hep mahvoldun, yok oldun. Geriye kalanlar, hep ölüp biterek şuraya buraya yürüyordunuz. Tanrı bu-

ratdım. Çığany budunuğ bay kıldım. Az budunuğ öküş kıldım. Azu bu sabımda igid bar gu?

Türk begler budun bum eşiding. Türk (bundunt)rip il tutsıkingm bunda urtum. Yangılıp ölsikingin yime 11. bunda urtum. Neng neng sabim ersen benggü taşka urtum. Angar körü biling. Türk amtı budun begler bödke körügme begler gü yangıltaçı siz?

Men b(enggü taş tokıtdım... Tabğ)aç kağanda bedizçi kelürtüm, bedizet(t)im. Mening sabimin sımadı. 12. Tabğaç kağanıng içreki bedizçig ıtı. Angar adınçığ bark yaraturtum. İçin taşın admçığ bediz urturtum. Taş tokıtdım. Köngülteki sabimin u(rurtum ... On Ok oğling)a tatmga tegi bum körü biling. Benggü taş 13. tokıtdım. b(u...il) erser, anca takı eriğ yirte irser, anca eriğ yirte benggü taş tokıtdım, bitid(d)im. Anı körüp anca biling. Ol taş (...)dım. Bu bitig bitigme atisi Yol(l)uğ T(gin).

yurduğu için, talihim var olduğu için kağan oldum. Kağan olup tahta oturarak 10. yok yoksul milleti kalkmdırdım. Yoksul milleti zenginleştirdim. Az milleti çoğalttım. Acaba bu sözümde yalan var mı?

Türk beğleri ve milleti! Bunu işitin! Türk milletini toplayıp il tutacağına buraya kazıdım. Yanılırsa öleceğini yine 11. buraya kazıdım. Ne kadar sözüm varsa bengü taşa kazıdım. Ona bakarak bilin! Şimdiki Türk milleti ve beğleri! Bugün itaat eden begler olarak mı yanılacaksınız?

Ben bengü taş yontturdum. Çin kağanından bezeyici getirttim, bezettim. Benim sözümü kırmadı. 12. Çin kağanlığımdaki bezeyiciyi gönderdi. Ona ayrıca bark yaptırttı. İçini dışını ayrı ayrı bezeklerle bezettirdim. Taş yontturdum, gönüldeki sözümü kazıttım.... On Ok oğluna, Tat'ına varıncaya kadar buna bakarak bilin. Bengü taş 13. yontturdum... Öyle erişilir yerde bengü taş yontturdum, yazdırdım. Ona bakarak, ona göre bilin... Bu yazıyı yazan yeğeni Yollug Tigin.

DOĞU CEPHESİ

1. Üze kök tengri asra yağız yir kılmdukda ikin ara kişi oğlı kılınmış. Kişi oğlmda üze eçüm apam Bumın Kağan İstemi Kağan olurmuş. Olurupan Türk budunung ilin törüsün tuta birmiş, iti birmiş. 2. Tört bulung kop yağı ermiş. Sü sülepen dört bulungdaki budunuğ kop almış, kop baz kılmış. Başlığ yükündürmüş, tizligig sökürmüş. İlgerü Kadırkan yışka tegi kirü Temir Kapığka tegi kondurmuş. İkin ara 3. idi oksuz Kök Türk anca olur ermiş. Bilge kağan ermiş, alp kağan ermiş. Buyrukı yime bilge ermiş erinç, alp ermiş erinç. Beğleri yime budunı yime tüz ermiş. Anı üçün ilig anca tutmuş erinç. İlig tutup törüg itmiş. Özi anca 4. kergek bolmuş. Yoğçı sığıtçı öngre kün toğsıkda Bökli çöl[l]üg il Tabğaç Tüpüt Apar Apa Urum Kırgız Üç Krurikan Otuz Tatar Kıtany Tatabı bunca budun kelipen sığtamış yoğlamış. Antağ külüğ kağan ermiş.

Anda kisre inişi kağan 5. bolmuş erinç, oğlıtı kağan bolmuş erinç. Anda kisre inişi eçisin teg kılmmaduk erinç teg kılmmaduk erinç, Bilgisiz kağan olurmuş erinç, yablak kağan olurmuş erinç. Buyrukı yime biligsiz erinç, yablak ermiş erinç. 6. Beğleri budunı tüz süz üçün Tabğaç budun tebliğın kürlüg üçün armakçısın üçün inili eçili kingşürtükün üçün begli budunlığ yongşurtukın üçün Türk budun illedük ilin içğmu ıdmış, 7. kağanladuk kağanın yitürü ıdmış. Tabğaç budunka

1. Üstte mavi gök, altta kara yer yaratıldığında ikisi arasında insan oğlu yaratılmış, insan oğulları üstüne atalarım Bumın Kağan, İstemi Kağan hükümdar olmuş. Hükümdar olup Türk milletinin ilini, töresini tutmuş, düzenlemiş. 2. Dört bir yan hep düşman imiş. Ordu yürütüp dört bir yandaki milleti hep almış, hepsini tutsak kılmış.

Başlıya baş egdirmiş, dizliye diz çöktürmüş. İlerde Kadırkan ormanına kadar, geride Demir Kapı'ya kadar ordu kondurmaş. İkisi arasındaki 3. hiç teşkilâtlanmamış Köktürkler öyle oturuyorlarmış. Bilgili kağan imiş, yiğit kağan imiş. Buyruğu da bilgili imiş, yiğit imiş. Beğleri de, milleti de doğru imiş. Onun için ülkeyi öyle tutmuşlar; ülkeyi tutup töreyi düzenlemişler. Kağan bu sırada 4. vefat etmiş. Yaşçı ve ağlayıcı olarak önde gün doğusunda Bökli Çöllü Kurikan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı... Bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş. O kadar ünlü kağan imiş.

Ondan sonra küçük kardeşi kağan 5. olmuş, oğulları kağan olmuş. Ondan sonra kardeşi, ağabeyi gibi yaratılmadığından; oğlu, babası gibi yaratılmadığından bilgisiz kağan olmuşlar, kötü kağan olmuşlar. Buyrukları da bilgisiz ve kötü imiş. 6. Beğleri ve milleti doğru olmadığı için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, kardeşi kardeşe düşürttüğü için, beğlerle milletin arasını açtığı için Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, 7. hükümdar yaptığı kağanım kaybetmiş. Çin milletine, beğ olacak erkek evlâtlar köle

beglik un oğlm kul boldı, isilik kız oğlm küng boldı. Türk begler Türk atm ıtı. Tabgaçgı begler Tabgaç atm tutupan Tabgaç kağanka 8. körmiş. Elig yıl işig küçüg birmiş. İlgerü kün toğsıkda Bökli kağanka tegi süleyü birmiş. Kırığaru Temir Kapığka tegi süleyü birmiş. Tabgaç ilin törüsün alı birmiş.

Türk kara kamag 9. budun anca timiş: İllig budun ertim, ilim amtı kanı, kimke ilig kazğanur men tir ermiş. Kağanlıg budun ertim, kağanım kanı, ne kağanka işig küçüg birür men tir ermiş. Anca tip Tabgaç kağanka yağı bolmış. 10. Yağı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş. Bunca işig küçüg birtükgerü sakınmatı Türk budun ölüreyin uruğsırataym tir ermiş. Yokadu barır ermiş. Üze Türk Tengrisi Türk iduk yiri 11. subı anca itmiş. Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin kangım İltiriş Kağanıg ögüm İlbilge Katunuğ tengri töpüsünde tutup yügerü kötürmüş erinç. Kangım kağan yiti yigirmi erin taşıkmiş. Taşra 12. yonyur tiyin kü eşidip balıkdaki tağıkmiş. tağdaki inmiş, tirilip yitmiş er bolmış. Tengri kü birtük üçün kangım kağan süsi böri teg ermiş, yağısı koyn teg ermiş. İlgerü kırığaru sülep ti[r]m[iş] kubrat[mış]. [KJamağı 13. yiti yüz er bolmış. Yiti yüz er bolup ilsiremiş kağansıramış budunuğ, küngeğmiş kuladmış budunuğ, Türk törüsün içğınmış budunuğ eçüm apam törüsünçe yaratmış, boşğurmış. Tölis Tarduş [budunuğ anda itmiş]. 14. Yabğuğ şadıg anda birmiş.

Biriye Tabgaç budun yağı ermiş. Yırıya Baz kağan Tokuz Oğuz budun yağı ermiş. Kırkız Kurıkan Otuz Tatar Kıtany Tatabı kop yağı ermiş. Kangım kağan bunca 15. Kırk artukı yiti yol sülemiş, yigirmi süngüş süngüşmiş. Tengri yarlıkaduk üçün illig ilsiiretmış, kağanlıgıg kağansıratmış, yağıg baz kılmış, tizligig sökürmüş, başlıgıg yükündü[rmiş]. Kangım kağan anca ilig] 16. törüg kazğanıp uça barmış.

Kangım kağanka başlayu Baz kağanıg balbal tikmiş.

Ol törüde üze eçim kağan olurtı. Eçim kağan olurupan Türk budunuğ yiçe itdi, igit[t]i. Çıganyıg [bay kıldı, azıg öküş kıldı]. 17. Eçim kağan olurtukda özüm Tarduş budun üze şad ertim. Eçim kağan birle ilgerü Yaşıl Ögüz Şantung yazıka tegi süledimiz. Kırığaru Temir Kapığka tegi süledimiz. Kögmen aşa Kırkız yiring tegi süledimiz]. 18. Kamagı biş otuz süledimiz, üç yigirmi süngüşdümüz. İllig ilsiiretdimiz, kağanlıgıg kağansıratdımız. Tiz-

oldu, hanım olacak kız evlât carıye oldu. Türk beğleri Türk adını bıraktı. Çin'deki beğler, Çin adı alarak Çin kağanına 8. bağlanmış. Elli yıl işlerini güçlerini ona vermişler. İleride, gün doğusunda Bökli Kağan'a kadar akın etmişler, batıda Demir Kapı'ya kadar gitmişler, Çin kağanı için ilini, töresini almışlar.

Türk halk 9. kitleşi şöyle demiş: "İlli millet idim, ilim şimdi hani; kimin için il kazanıyorum?" dermiş. "Kağanlı millet idim, kağanım hani; hangi kağana işi gücü veriyorum?" dermiş. Böyle deyip Çin kağanına düşman olmuş. 10. Düşman olmuş ama derlenip toparlanamadığı için yine tutsak olmuş. Bunca işi gücü verdiğini düşünmeden Çinliler, Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım dermiş. Türk milleti neredeyse yok olacaktı. Üste Türk tanrısı, Türk'ün mukaddes yeri 11. suyu öyle takdir etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiriş Kağan'ı, anam İlbilge Katun'u Tanrı, tepesinden tutup yukarı kaldırmış. Babam kağan on yedi er ile Çin'den çıkmış. Dışarıda 12. yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş, toplanıp yetmiş er olmuş. Tanrı güç verdiği için babam; kağanın ordusu kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş. Doğuya, batıya asker gönderip derlemiş, toplamış; hepsi 13. yedi yüz er olmuş. Yedi yüz er olmuş ve ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti; carıye olmuş, köle olmuş milleti; Türk töresini kaybetmiş milleti atalarım töresince yaratmış, yetiştirmiş. Tölis, Tarduş boylarını o zaman düzenlemiş; 14. yabgu ve şad unvanını o zaman vermiş.

Güneyde Çin milleti düşman imiş. Kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz kavmi düşman imiş. Kırgız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş. Babam kağan bunca (düşman üstüne) 15. kırk yedi sefer yapmış. Yirmi kere savaşmış. Tanrı buyurduğu için illiyi ilsizleştirmiş, kağanlıyı kağansızlaştırmış. Düşmanı tutsak kılmış. Dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş. Babam kağan onca ili 16. töreyi kazanıp, uçup gitmiş. Babam kağanın baş ucuna Baz Kağan'ı balbal dikmişler.

Töre gereğince amcam kağan tahta oturdu. Amcam kağan tahta oturup Türk milletini yine düzene soktu, besledi. Yoksulu zenginleştirdi, azı çoğalltı. 17. Amcam kağan tahta oturduğu zaman ben Tarduş boyu üzerinde şad idim. Amcam kağan ile doğuda Yeşil ırmağa, Şantung ovasına kadar ordu yürüttük. Batıda Demir Kapı'ya kadar ordu yürüttük. Kögmen'i aşarak Kırgız yerine kadar ordu yürüttük. 18. Tamamı, yirmi beş sefer yaptık; on üç defa savaşık. İlliyi ilsizleştirdik, kağanlıyı kağansızlaştırdık. Dizliye diz çöktürdük, başlıya baş eğdirdik.

ligig sökürtümüz, başlığığ yükündürtümüz.

Türğiş kağan Türkümüz [budunumuz erti. Bil-medükün] 19. üçün bizinge yangıl [d]ukm üçün kağanı ölti. Buyrukı begleri yime ölti. On Ok budun emgekkörti.

Eçümüz apamız tutmuş yir sub idisiz bolmazun tiyin Az budunuğ itip yar[atıp.....] 20. Bars beg erti. Kağan at bunda biz birtimiz. Singilim kunchuyug birtimiz. Özi yangıldı, kağanı ölti, budunu küng kul boldı. Kögmen yir sub idisiz kalmazun tiyin Az Kırkız budunuğ yarat[ıp keltimiz, süngüşdümüz ... ilin] 21. yana birtimiz.

İlgerü Kadırkan yışığ aşa budunuğ anca kondurtumuz, anca itdimiz. Kuruğura Kengü Tarmanka tegi Türk budunuğ anca kondurtumuz, anca itdimiz.

Ol ödke kul kulluğ bolmuş erti, [küng künglög bolmuş erti. İnişi eçisin bilmez erti, oğlı kangın bilmez erti.] 22. Anca kazğanmış itmiş ilimiz törümüz erti.

Türk Oğuz begleri budun eşiding:

Üze tengri basmasar, asra yir telinmeser, Türk budun, ilingin törüngin kim artatı [udaçı erti]? Türk budun ertin, 23. ökün! Küregüngün üçün igidmiş bilge kağanıngı ermiş barmış edgü ilinge kentü yangıldığ, yablak kigürtüg. Yaraklığ kandın kelip yanya ilti. Süngüglög kandın kelipen süre ilti? İduk Ötüken y[ış budun bardığ. İlgeri barığma] 24. bardığ, kuruğaru barığma bardığ. Barduk yirde edgüg ol erinç: Kanmg subça yügürti, süngüküng tağça yatdı. Beglik un oğlung kul boldı, isilik kız oğlung küng boldı. Bilmedük üçün [yablakıngm üçün eçim kağan uça bardı]. 25. Başlayu Kırkız kağanığ balbal tıkdım.

Türk budunuğ atı küsi yok bolmazun tiyin kangım kağanığ ögüm katunuğ kötürmüş tengri il birigme tengri Türk budun atı küsi yok bolmazun [tiyin özümün ol tengri] 26. kağan olurtdı erinç.

Neng yılsığ budunka olurmadım. İçre aşsız taşra tonsuz yabız yablak budunda üzre olurtum. İnim Köl Tigin birle sözleşmedimiz. Kangımız eçimiz kaz[ğanmış budun atı küsi yok bolmazun] 27. tiyin Türk budun üçün tün udımadım, küntüz olurmadım. İnim Köl Tigin birle iki şad ölü yitü kazğandım. Anca kazğanıp biriki budunuğ ot sub kılmadım.

Men [özüm kağan olurtukuma yir sayu] 28. barmış budun ölü yitü yadağın yalngm yana kelti.

Türğiş kağanı Türk'ümüz, milletimiz idi. Bilmediği 19. için, bize karşı yanıldığı için kağanı öldü. Buyruğu ve begleri de öldü. On Ok boyu eziyet çekti.

Atalarımızın tutmuş olduğu yer su, sahipsiz olmasın diye Az kavmim teşkilâtlandırdık. (Kağanı) 20. Bars Beğ idi. Kağan adını o zaman biz verdik. Kız kardeşim sultanı da verdik. Ama kendisi yanıldı; kağanı öldü, milleti cariyeye ve köle oldu. Kögmen yer suyu sahipsiz kalmasın diye Az ve Kırkız kavimlerini teşkilâtlandırıp geldik. Sa vaştık Ülkesini 21. yine verdik.

Doğuda Kadırkan ormanım aşarak milletin şu andaki yerlerine yerleştirdik ve şimdiki şekilde teşkilâtlandırdık. Batıya doğru Kengü Tarman'a kadar Türk milletini şu anda buldukları yerlere yerleştirdik ve şimdiki gibi teşkilâtlandırdık.

O devirde köleler köle sahibi olmuştu, cariyeler cariyeye sahibi olmuştu. Kardeş ağabeyini bilmezdi; oğul babasını bilmezdi. 22. İşte böyle kağanımız ve teşkilâtlandırmış olduğumuz ilimiz töremiz vardı.

Türk Oğuz begleri! Millet! İştin!

Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti; ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti! Kendine gel, 23. aklını başına devşir! İtaatsizliğin yüzünden, seni kalkındırmış, bilgili kağanına ve zenginleşmiş, kalkınmış güzel yurduna karşı kendin yanıldın, kötülük getirdin. Silâhlar nasıl gelip seni dağıttılar? Mızraklılar nasıl gelip seni sürdüler? Mukaddes Ötüken ormanının milleti! Dağıldın. doğuya giden 24. gitti; batıya giden gitti. Gittiğin yerde kazancın şu oldu: Kanın su gibi aktı, kemiğin dağ gibi yattı. Bey olacak erkek evlâdın köle oldu: hanım olacak kız evlâdın cariyeye oldu. Bilgisizliğin ve kötülüğün yüzünden amcam kağan uçup gitti. 25. Baş ucuna Kırkız kağanını balbal diktim.

Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı, anam katunu yukarı kaldırmış olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı 26. tahta oturttu.

Varlıklı, zengin millete kağan olmadım. Karnı aç, sırtı çıplak, kötü ve perişan bir millet üzerine hükümdar oldum. Kardeşim Köl Tigin ile konuştuk. Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın 27. diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam. Kardeşim Köl Tigin ile, iki şad ile ölüp bitesiyeye kazandım. Öyle kazandım ki birlik olmuş milleti ateş ve su haline getirmedim.

Ben tahta oturduğumda, şuraya buraya 28. dağılmış olan millet ölerek, biterek, yaya olarak, çıplak olarak geri geldi. Milleti besüeyim diye ku-

Budunuğ igideyin tiyin yırığaru Oğuz budun tapa ilgerü Kıtany Tatabı budun tapa birigerü Tabğaç tapa uluğ sü iki yigir [mi süledim süngüşdüm. Anda] 29. kisre tengri yarhkazu kutum bar üçün ülügüm bar üçün ölteçi budunuğ tırgürü igit[t]im. Yanıg budunuğ tonluğ çığany budunuğ bay kıldım. Az budunuğ öküş kıldım. Iğar illigde [ığar kağanlığda yig kıldım. Tört bulungdakı] 30. budunuğ kop baz kıldım, yağsız kıldım. Kop manga körti. İşig küçüg birür.

Bunca törüg kazgamp inim Köl Tigin özi anca kergek boldı. Kangım kağan uçdukta inim Köl Tigin yi[ti yaşda kaltı] 31. Umay teg ögüm katun kutmga inim Köl Tigin er at buldı. Altı yigirmi yaşmga eçim kağan ilin törüsün anca kazandı. Altı Çub Sogdak tapa süledimiz, bozdumuz. Tabğaç Ong tutuk biş t[ümen sü kelti, süngüşdümüz?] 32. Köl Tigin yadağın oplayu tegdi, Ong tutuk yurçm yaraklıg eliğın tutdı, yaraklıgıd kağanka ançuladı. Ol süg anda yok kıldımız.

Bir otuz yaşmga Çaçı sengünke süngüşdümüz. Ang ilki Tadıgm Çorung boz [atığ binip tegdi. Ol at anda] 33. ölti. İkinti İşbara Yamtar boz atığ binip tegdi, ol at anda ölti. Üçünç Yigen Silig beging kedimlig toruğ at binip tegdi. Ol at anda ölti. Yankında yalmasında yüz artuk okun urtı, yüzinge başmga bir t[egürmedi....] 34. Tegdükin Türk begler kop bilir siz. Ol süg anda yok kıldımız.

Anda kisre Yir Bayırku Uluğ İrkin yağı boldı. Anı yanyıp Türgi Yarğun költe bozdumuz. Uluğ İrkin azkına erin tezıp bardı.

Köl Tigin [altı otuz] 35. yaşmga Kırkız tapa süledimiz Süngüg batımı karığ söküpen Kögmen yışığ toğa yorıp Kırkız budunğ uda basdımız. Kağanın birle songa yışda süngüşdümüz. Kül Tigin Bayırkun [ung ak adğı]r[ığ] 36. binip oplayu tegdi. Bir erig okun urtı, iki erig udu aşuru sançdı. Ol tegdükte Bayırkunung ak adğırığ udlukm sıyu urtı. Kırkız kağanm ölürtümüz, ilin altımız.

Ol yılka Tü[rğış tapa Altun yışığ] 37. toğa İrtiş ögüzüg keçe yorıdımız. Türgiş budunuğ uda basdımız. Türgiş kağan süsi Bolçuda otça boreca kelti. Süngüşdümüz. Köl Tigin başğu boz at binip tegdi. Başğu boz k[.... 38.....] tutuzt[ı]. İkisini özi aldızdı. Anda yana kirip Türgiş kağan buyrukı Az tutukuğ eliğın tutdı. Kağanın anda ölürtümüz, ilin altımız. Kara Türgiş budun kop içikti. Ol bunudunuğ Tabarda ko[nturtumuz?.....]

zeye Oğuz boyuna doğru, doğuda Kıtay, Tatabı kavimlerine doğru, güneyde Çin'e doğru on iki büyük sefer yaptım..... Savaşım. Ondan 29. sonra, Tanrı bağışlasın, talihim var olduğu için, kısmetim var olduğu için ölecek milleti zengin kıldım. Az milleti çoğalttım. İtibarlı ülke sahiplerinden, itibarlı kağan sahiplerinden daha iyi hale getirdim. Dört bir yandaki 30. milleti hep itaat ettirdim, düşmansız kıldım. Hepsi bana tabî oldu. İş gücü veriyorlar.

Bunca töreyi kazandıktan sonra kardeşim Köl Tigin öylece vefat etti. Babam kağan öldüğünde kardeşim Köl Tigin yedi yaşında kalmıştı.....31. Umay'a benzer anam katunun payından kardeşim Köl Tigin ordu buldu. On altı yaşında amcam kağanın ilini, töresini şöyle kazandı. Altı Çub Soğdak'a doğru sefer ettik, bozguna uğrattık. Çinli Ong tutuk ve elli bin asker geldi. Savaşık. 32. Köl Tigin yaya olarak boğa gibi saldırdı; Ong tutuğun kayın biraderini silâhli elinden yakaladı ve silâhli olarak kağana takdim etti. O orduyu orada yok ettik.

Yirmi bir yaşmda Çaçı Sengün ile savaşık. En önce Tadıg'm Çor'un boz atına binip hücum etti. O at orada 33. öldü. İkinci olarak İşbara Yamtar'ın boz atına binip hücum etti. O at da orada öldü. Üçüncüsünde Yigen Silig Beğ'in zırhlı doru atma binip hücum etti. O at da orada öldü. Zırhından, kafaından yüzü aşkm ok ile vurdular; (Köl Tigin) yüzüne, başına bir defa değdirmedi. ... (Nasıl) 34. hücum ettiğini, Türk beğleri, hep biliyorsunuz. O orduyu orada yok ettik.

Ondan sonra Yir Bayırku Uluğ İrkin düşman oldu. Onu dağıtıp Türgi Yargun gölünde bozduk. Uluğ İrkin azıcık askerle kaçıp gitti.

Köl Tigin yirmi altı 35. yaşında iken Kırgızlar üzerine sefer düzenledik. Mızrak batımı karı sökerek, kögmen ormanını aşarak yürüyüp Kırgız boyunu uykuda bastık. Kağanı ile Songa ormanında savaşık. Köl Tigin Bayırku'nun ak aygırına 36. binip boğa gibi saldırdı. Bir eri ok ile vurdu, iki eri kovalayıp mızrakladı. Hücum ettiği sırada Bayırku'nun ak aygırının oyluğunu kırarak vurdular. Kırgız kağanm öldürdük, ülkesini aldık.

O yıl, Türgiş'lere doğru, Altun ormanını 37. aşarak, İrtiş ırmağım geçerek yürüdük. Türgiş boyunu uykuda bastık. Türgiş kağanının ordusu Bolçu'da ateş gibi, bora gibi geldi. Savaşık. Köl Tigin ak akıtmalı boz ata binip hücum etti. Ak akıtmalı boz at ...38..... tutturdu. İkisini kendisi yakaladı. Onan sonra tekrar girip Türgiş kağanının buyruğu Az tutuğu eli ile yakaladı. Kağanını orada öldürdük, ülkesini aldık. Türgiş halkının hepsi teslim oldu. O boyu Tabar'a yerleştirdik.....

39. Soğdak budun iteyin tiyin Yinçü ögüzü keçe Temir Kapıgka tegi süledimiz. Anda kisre kara Türgiş budun yağı bolmuş. Kengeris tapa bardı. Bizing sü atı toruk azukı yok erti.

Yablak kişi er [.....] 40. alp ar bizinge tegmiş erti. Antağ ödke ökünüp Køl Tiginig az erin irtürü itimiz. Uluğ süngüş süngüşmiş. Alp Saçı ak atın binip tegmiş. Kara Türgiş budunuğ anda ölmüş. almış. Yana yorıp....

39. Soğdak kavmini düzenliyeyim diye İnci ırmağını geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu yürüttük. O sırada Türgiş halkı düşman olmuş, Kengeris'e doğru gitmiş. Bizim ordumuzun atları zayıf, azığı yok idi.....40. Yiğit askerler bize saldırmıştı. Böyle zamana kahredip Køl tigin'i az bir askerle ulaştırıp gönderdik. Büyük bir savaş olmuş. (Køl Tigin) Alp Şalçı'nın ak atma binerek hücum etmiş. Türgiş halkını orada öldürmüş. Yine yürüyüp.....

KUZEY CEPHESİ

1birle Koşu tutuk birle süngüşmiş. Erin kop ölmüş. Ebin barımın [kalıjsız kop kelürti.

Køl Tigin yiti otuz yaşmga Karluk budun erür barur erkli yağı boldı. Tamağ Iduk Başda süngüşdümüz. 2. [Køl] Tigin ol süngüşde otuz yaşayur erti. Alp Şalçı [ak]ın binip oplayu tegdi. İki erig udu aşuru sançdı. Karlukuğ ölürtümüz, altımız.

Az budun yağı boldı. Kara Kølte süngüşdümüz. Køl Tigin bir kırk yaşayur erti. Alp Şalçı akın 3. binip oplayu tegdi. Az ilteberig tutdı. Az budun anda yok boldı.

Eçim kağan ili kamşağ boltukmda budun ilig ikegü boltukmda İzgil budun birle süngüşdümüz. Køl Tigin Alp Şalçı akın binip 4. ofplayu tegdji. Ol at anda tüş[di]. İzgil [budun] ölti.

Tokuz Oğuz budun kentü budunum erti. Tengri yir bulğakm üçün yağı boldı. Bir yılka biş yolu süngüşdümüz. Ang ilk toğu Balıkda süngüşdümüz. Køl Tigin Azman akığ binip oplayu tegdi. Altı erig sançdı. Sü(t) eğişinde yitinç erig kılıçladı. İkinli Kuuşalgugda Ediz birle süngüşdümüz. Køl Tigin Az yagızın binip oplayu teğın bir erig sançdı. 5. Tokuz erig eğire tokıdı. Ediz budun anda ölti.

Üçünç Bo[içu]da Oğuz birle süngüşdümüz. 6. Køl Tigin Azman akığ binip tegdi, sançdı. Süsin sançdımız, ilin altımız. Törtüng Çuş başında süngüşdümüz. Türk 7. budun adak kamşatdı. Yablak bo [İdaç]ı erti. Oza [k] elmiş süsin. Køl Tigin ağıtıp Tongra bir oğuş alpağu on erig Tonga Tigin yoğında egirip ölürtümüz. Bişinç Ezginti Kadızda Oğuz birle süngüşdümüz. Køl Tigin 8. Az yagızın binip tegdi. İki erig sançdı, b[alikk]a b[as]ıkdı. Ol sü anda ö[İti].

Amğa korğan kışlap yazmga Oğuzğaru sü ta-

1ile, Koşu tutuk ile savaşmış. Askerlerini hep öldürmüş. Evini, malını, eksiksiz hepsini ge tirdi.

Køl Tigin yirmi yedi yaşma gelince Karluk boyu, kalkınmış iken düşman oldu. Tamağ Iduk Baş'ta savaştık. 2. Køl Tigin o savaşta otuz yaşında idi. Alp Şalçı'nın ak atma binip boğa gibi saldırdı. İki eri kovalıyarak mızrakladı. Karlukları öldürdük, teslim aldık.

Az kavmi düşman oldu. Kara Göl'de savaştık. Køl Tigin otuz bir yaşında idi. Alp Şalçı'nın ak atına 3. binip boğa gibi saldırdı, az ilteberini tuttu, az kavmi orada yok oldu.

Amcam kağanın ili karıştığında, halk ve hükümdar ikiye ayrıldığında İzgil kavmi ile savaştık. Køl Tigin Alp Şalçı'nın ak atma binip 4. boğa gibi saldırdı. At orada düştü. İzgil kavmi öldü.

Dokuz Oğuz boyu kendi milletim idi. Gök, yer karıştığı için düşman oldu. Bir yılda beş defa savaştık. En önce Toğu Balık'ta savaştık. 5. Køl Tigin, azman ak atma binip boğa gibi saldırdı. Altı eri mızrakladı, ordu karşılaştığında yedinci eri kılıçladı. İkinci olarak Kuşalguk'ta Ediz ile savaştık. Køl Tigin Az'larm yagız atma binip boğa gibi saldırarak bir eri mızrakladı. 6. Dokuz eri, çevrelerinde dönerek vurdu. Ediz boyu orada öldü. Üçüncü olarak Bolçu'da Oğuz ile savaştık. Køl Tigin, azman ak atma binip hücum etti, mızrakladı. Oğuzların ordusunu kırdık, ülkesini aldık.

Dördüncü olarak Çuş başında savaştık. Türk 7. milleti ayak directti. Kötü olacaktı. Aşıp gelmiş orduyu Køl Tigin püskürtüp Tongra'lardan bir boyu ve on yiğit eri Tonga Tigin yoğunda çevirip öldürdük. Beşinci olarak Ezginti Kadız'da Oğuz ile savaştık. Køl Tigin Az'larm yagız atma 8. binip hücum etti. İki eri mızrakladı, çamura soktu. O ordu orada öldü.

Amga kalesinde kışlayıp bahar gelince Oğuz'a doğru ordu çıkardık. Køl Tigin'i evin başında bıraktık. Düşman Oğuz orduyu bastı. Køl Tigin, 9.

şıkdımız. Köl Tigin ebig başlayu kı[t]ımız. Oğuz yağı orduğ basdı. Köl Tigin 9. ögsüz akın binip tokuz eren sançdı, orduğ birmedi. Ögüm katun ulayu öglerim ekelerim kelingünüm kunçuyarım bunca yime tirigi küng boldaçı erti, ölügi yurtda yolta yaru kaldaçı ertigiz. 10. Köl Tigin yok erser, kop ölteçi ertigiz.

İnim Köl Tigin kergek boldı. Özüm sakımdım. Körür közüm körmez teg, bilir biligim bilmez teg boldu. Özüm sakındım. Öd tengri yaşar. Kişi oğlu kop ölgeli törümüş. 11. Anca sakındım. Közde yaş kelser tıda köngülte sıgıt kelser yanduru sakındım. Katıgıdı sakındım. İki şad ulayu ini yigünüm oğlanım beglerim budunum közi kaşı yablak boldaçı tip sakındım.

Yoğçı sıgıtçı Kıtany Tatabı budun başlayu 12. Udar sengün kelti. Tabğaç kağanda İsiyi Likeng kelti. Bir tümen ağı altun kümüş kergeksiz kelürti. Tüpüt kağanda bölün kelti. Kuriya kün batsıkdaki Soğd Berçik er Bukarak ulus budunda Enik sengün Oğul Tarkan kelti. 13. On Ok oğlum Türğiş kağanda Makaraç tamgaçı Oğuz Bilge tamgaçı kelti. Kırkız kağanda Tarduş İnançu Çor keldi.

öksüz ak atma binip dokuz eri mızrakladı, orduyu vermedi. Anam katun, öteki analarım, ablalarım, gelinlerim, kunçuyarım ve bunca geride kalanlar cariye olacaktı. Ölenleriniz ise çadırlarda, yollarda kalacaktınız. 10. Köl Tigin olmasaydı, hepimiz ölecektiniz.

Kardeşim Köl Tigin vefat etti. Ben düşündüm. Görür gözüm görmez gibi, bilir aklım bilmez gibi oldu. Düşündüm. Ebedî olarak Tanrı yaşar, kişi oğlu hep ölmek için yaratılmış 11. diye düşündüm. Gözden yaş gelse önleyerek, gönülden çığlık gelse geri çevirerek düşündüm. İyice düşündüm. İki şadın, öteki kardeş ve yeğenlerimin, çocuklarımın, beglerimin ve milletimin gözü kaşı kötü olacak diye düşündüm.

Yoğcu ve ağlayıcı olarak Kitay, Tatabı heyetinin başında 12 Udar Sengün geldi. Çin kağanını temsilen isiyi getirdi. Tibet kağanını temsilen vezir geldi. Batıda, gün batısındaki Soğdak, İran ve Buhara ülkeleri halkından Enik Sengün ve Oğul Tarkan geldi. 13. On Ok oğlum Türğiş kağanını temsilen mühürdar Makaraç ve mühürdar Oğuz Bilge geldi. Kırgız kağanını temsilen Tarduş İnançu Çor geldi. Bark yapmak, bezek bezemek ve yazılı taş inşa etmek için Çin kağanının yeğeni Çang Sengün geldi.

KUZEYDOĞU CEPHESİ

Köl Tigin koyn yılka yiti yigirmike uçdı. Tokuzunç ay yiti otuzka yoğ ertürtümüz. barkın bedizin bitig taş[m] biçin yılka yiti ay yiti otuzka kop alkd[ı]mız. Kül Tigin ö[zi?] kırk artuk [ı y]iti yaşingla bulıt bust[adı] bunca bedizçiğ Tuyğut ilteber kelü[r]ti.

Köl Tigin koyun yılında, on yedinci günde öldü. Dokuzuncu ay, yirmi yedinci günde yoğ düzenlettirdik. Barkını, bezeğini, yazılı taşını maymun yılında, yedinci ay, yirmi yedinci günde tamamen bitirdik. Köl Tigin'in kendisi kırk yedi yaşında (öldü. Bunca taşçıyı), bunca bezekçiyi Tuygut İlteber getirdi.

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

Bunca bitig bitigme Köl Tigin atisi Yol[ı]uğ Tigin bitidim. Yigirmi kün olurup bu taşka bu tamka kop Yol[l]uğ Tigin bitidim. İğar oğlanmgızda tayğununguzda yigdi igidür ertigiz. Uça bardığız. Tengr[ide] tirigdekiçe.....

Bunca yazıyı yazan Köl Tigin'in yeğeni Yollug Tigin... ben yazdım. Yirmi gün oturup bu taş, bu eve hep ben, Yollug Tigin yazdım. (Beni) itibarlı çocuklarımızdan ve torunlarımızdan daha iyi beslerdiniz. Uçup gittiniz. Gökte de hayatta olduğu gibi (yaşayınız).